

UTICAJ GLOBALIZACIJE NA PONAŠANJA DJECE I MLADIH

INFLUENCE OF GLOBALIZATION ON BEHAVIOR OF CHILDREN AND YOUTH

Sead Omerbegović

SAŽETAK

Ponašanje djece i mladih je nešto što se proučava od davnina, veoma je kompleksno i zahtjeva kako teorijsko tako i praktično znanje. To proučavanje dobilo je sasvim novu dimenziju pojavom globalizacije, jer su ponašanje ali i poremećaj ponašanja kod djece i mladih sada determinisani globalnim tokovima i svjetskim ekonomsko-društvenim previranjima, odnosno, kretanjama. Šta nam je globalizacija kao process donijela sa sobom, te kako je uticala na ovu grupu ili uzrast, pokušaćemo da objasnimo u radu koji je pred nama. Uočićemo njene negativnosti, te pokazati na primjerima kako se negativno manifestuje. No, pokazaćemo i pozitivne strane globalizacije i načine na koje se ona može racionalno iskoristiti, za efikasno funkcionisanje djece i omladine u cilju postizanja zdravog i naprednog društva.

Ključne riječi: djeca i mladi, globalizacija, obrazovanje i vaspitanje, devijacije i delikvencija, globalizacija i ponašanje

SUMMARY

The behavior of children and young people is something that has been studied since ancient times, is very complex and requires both theoretical and practical knowledge. This study received a whole new dimension to the advent of globalization, as well as conduct disorder behavior in children and adolescents is now determined with global trends and global economic and social changes, regarding movements. What does

globalization as a process brought with her, and that has affected this group or age, try to explain the work that lies ahead. We shall notice of its negativity, and show examples on how negatively manifested. However, we will demonstrate the positive aspects of globalization and the ways in which it can be used in a rational, efficient functioning of children and young people to achieve a healthy and prosperous society.

Keywords: children and youth, globalization, education and upbringing, deviations and delinquency, globalization and behavior

UVOD

Šta je normalno a šta poremećeno, pitanje je kojim se bave društvene nauke (sociologija, medicina, psihologija, patologija...), posmatrajući ga sa stanovišta medicinskog modela-kada je individua ili grupa bolesna, te sa druge strane ekološkog modela- putem kojeg posmatramo individuu ili grupu u okviru jednog društva, tj. kako društvene pojave utiču na njegovo negativno ponašanje. Ovo je uprvao rad koji se bavi spoljašnjim uticajima na pojedince i grupe, konkretno djecu i mlade, a prije svega mislimo na globalizaciju i društvene promjene, odnosno, socijalno okruženje.

Za postizanje ciljeva društvo je utvrdilo odgovarajuće norme i oblike ponašanja i njihovo neprihvatanje se tretira ponašanjem koje nije normalno i koje vodi u anomiju. Devijantno (poremećeno) ponašanje je posljedica nesklada između nametnutih kulturnih vrijednosti i (ne)mogućnosti

da one budu i ostvarene. Devijacije su proizvod anomije i dezorganizacije sistema. (Kovačević, Perić, 2009).

Ako krenemo od one Frojdove „dijete je otac čovjeka“, onda s pravom možemo konstatovati da ponašanje koje se ustalilo u čovjeku od djetinjstva biva teško preomjenjivo, no ne i nepromjenjivo. Jednim djelom se možemo složiti sa Frojdom, ako govorimo o unutrašnjim faktorima. Međutim, ako govorimo o poremećaju ponašanja kod djece i mladih, moramo uzeti u obzir i egzogene ili spoljne faktore. Jedan od bitnih faktora koji ćemo analizirati kroz ovaj rad, jeste globalizacija i njen uticaj kako na kompletno društvo, tako i na njegove segmente. Ti segmenti se nalaze u bliskoj vezi sa djecom i mladima, pa se svaka promjena u njima manifestuje i na ove grupe ljudi. Poremećeno ponašanje kod djece i omladine imalo je jednu dimenziju prije povezivanje svijeta u „globalno selo“. Sve do pred kraj 20. vijeka poremećena ponašanja mladih i djece bila su uslovljena isključivo siromaštvom i nedostatkom roditeljskog i drugih oblika staranja. Nakon što su savremene tehnologije, a prije svega mislimo na internet postale sastavni dio života ljudi, nakon što su državne granice počele gubiti smisao, nakon što su se kulture „izvozile“ na mala i velika vrata; ušli smo u fazu u kojoj je sve ubrzano i sve se mijenja i prilagođava tom tempu. Tako se i ponašanje mijenja, shodno tome i remeti, usljed čega imamo različite oblike poremećaja u ponašanju, posebno kod djece i mladih.

NORMALNO I POREMEĆENO (DEVIJANTNO) PONAŠANJE

Normalno ponašanje je ponašanje koje se manifestuje kroz poštovanje društvenih pravila i normi. Sa druge strane, poremećeno ponašanje je ponašanje koje društvo karakteriše kao nepoželjno, negativno i td. Spomenusmo društvo, pa možemo reći da se u društvu ljudi ponašaju ne samo na društveno prihvatljiv i „normalan“ način, nego i, manje ili više, na društveno

neprihvatljiv ili devijantan način. Upravo zbog toga što je neprihvatljivo ponašanje uslovljeno društvenim vrednovanjem poželjnog-normalnog, tj nepoželjnog-nenormalnog ponašanja, možemo govoriti o socijalno-prihvatljivim i neprihvatljivim ponašanjima.

Socijalno prihvatljivo ponašanje se može opisati jednom rečenicom, koju smo naveli na početku ovog teksta. Socijalno neprihvatljivo ponašanje u kontekstu maloljetničke delikvencije je posljedica opštih i posebnih nedostataka društvene zajednice koji će imati negativne refleksije i biti razorni faktori zdravom odrastanju djece i mladih, odlučujući u stvaranju predispozicija za delikventno ponašanje djece i mladih, a kasnije odraslo ponašanje delikvenata (Vejinović i sar, 2008). Nekada se poremećeno ponašanje shvatalo kao oblik ludila koje je posljedica djelovanja negativnih sila (Sotone), takvi ljudi su se progonili, odbacivali na daleka ostrva i proglašavali ludima (Fuko, 1980.). Kako se društvo razvijalo kroz istoriju, dolaskom moderne i postmoderne, tako se i odnos prema devijantnom ponašanju, postepeno i kod mladih i kod odraslih mijenjao. „Devijacija je proces izbjegavanja socijalne kontrole i odstupanje od ustaljenih obrazaca ponašanja; devijanti su osobe koje ne poštuju propisane norme; delikti su devijacije koje se kažnjavaju zakonom, i postoje slijedeći delikti: materijani (nanošenje materijalne štete i povrede interesa), politički (usmjereni protiv države) i socijalni (usmjereni protiv kulturnih obrazaca i društvenog života)“ (Kovačević, 2013:83).

Danas se devijantna ponašanja analiziraju iz korjena i pokušavaju ublažiti, izliječiti, spriječiti. Dakle, kada govorimo o mladima i njihovom devijantnom ponašanju, mislimo na primarne devijacije-koje podrazumjevaju početak kršenja nekog pravila. Ako se desi da se te devijacije ponove i da se pravila više puta krše i to najčešće svjesno, onda možemo govoriti o sekundarnim devijacijama, koje su daleko opasnije od primarnog. Upravo zbog toga je veoma bitan aspekt devijantnog

ponašanja kod djece i mladih, jer može predstavljati preduslov za veoma teške kriminalne crte ličnosti kod odrasle osobe.

Pošto je porodica primarna društvena grupa u njoj se razvijaju neke osnovne čovjekove crte ličnosti, pa samim tim i ponašanje. Porodica u kojoj normalno funkcionišu bračni i porodični odnosi će u većini slučajeva dovesti do formiranja djeteta kao normalnog i poželjnog člana društva. Sa druge strane imamo disfunkcionalne porodice, u kojima su narušeni bračni i roditeljski odnosi, gdje se dešava zlostavljanje jednog od bračnih supružnika ili samog djeteta, što u velikoj mjeri može doprinjeti tome da se javi negativna-poremećena ponašanja kod djeteta. Pored porodice imamo i neke druge uzroke neprihvatljivih ponašanja kod djece i mladih, kako u sferi fizičkog, tako i psihičkog i socijalnog. Treba imati na umu da je porodica, kao izvorište neprihvatljivog ponašanja, zahvaćena brojnim makro i mikro procesima. Naročito krupne društvene promjene ostavljaju ozbiljne tragove na stanje porodice. Neriješene stambeno pitanje, nezaposlenost, neredovni i nedovoljni prihodi i slično, predstavljaju socijalne i ekonomske poteškoće porodice. Dodamo li tome poneki oblik tzv. socio-patološkog ponašanja nekog od članova porodice, prije svega alkoholizam, tada se upotpunjuje mozaik uzroka neprihvatljivog ponašanja mladih. Neprestani izvor neprihvatljivog i negativnog ponašanja kod mladih jesu ne samo porodične, nego i šire društvene prilike. Među savremene uzroke neprihvatljivog ponašanja mladih (maloljetničko prestupništvo, narkomanija, alkoholizam mladih, pušenje duvana, itd.) svakako treba ubrojiti i stanje fizičkog i psihičkog zdravlja pripadnika mladih generacija.

Svjedoci smo da porodica upada u krizu, na kraju dvadesetog vijeka ona prolazi kroz dvije revolucije: „Jedna je izvan nje i ogleda se u porastu neporodičnog življenja, a druga je unutar porodice i ogleda se u odnosima između polova, pod pritiskom revolucije polno-rodnom ulogama“. Većina

sociologa i demografa ovo tumači kao novo provadanje porodice i zahtjevan ispit pred kojim se savremena porodica našla (Milić, 2001). Kako porodica upada u krizu, tako i njeni članovi, a prvenstveno mislimo na djecu, postaju na neki način „žrtve“ te transformacije. Sve se to dešava pod snažnim uticajem globalizacije koja je ušla u sve pore života, pa i u porodične i koja sa sobom donosi nove pojave kako pozitivne, tako i negativne. Te pojave se manifestuju kroz uticaj medija, interneta, tehničko-tehnološkog razvoja. Djeca i mladi u takvim uslovima suočeni su sa tradicionalnim vrijednostima, normama i kulturom koju im pružaju njihovi roditelji i sa druge strane nekim novim vrijednostima i normama koje važe u drugim krajevima svijeta (zapadnoj kulturi) kojom su bombardovani i primorani da joj se prilagode.

OD UČENIKA DO DELIKVENTA!

Pored porodice kao primarnog agensa socijalizacije, imamo i školu, kao drugog ali ništa manje bitnog agensa. Učenik se postaje u životnoj dobi šeste do sedme godine. Tu se djeca prvi put na duže vrijeme odvajaju od roditelja i upoznaju učitelje, koji će im biti neka vrsta drugih roditelja. Taj osjetljivi period je veoma bitan za dalji razvoj djeteta i greške u tom dobu mogu izuzetno loše da se manifestuju na ostatak djetetovog života (npr.:kada učiteljice zapostavljaju neke đake, ili, kada neke favorizuju u odnosu na druge, kada unaprijed osuđuju itd.).

U okviru škole i školovanja odvijaju se dva procesa, a to su vaspitanje i obrazovanje. „Vaspitanje je specifičan pedagoški proces kojim se usmjerava razvoj ličnosti i svih njenih urođenih dispozicionih potencijala. Obrazovanje se može definisati kao proces sticanja znanja, vještina, navika, razvijanja psiho-fizičkih sposobnosti i formiranja pogleda na svijet“ (Gavrilović, Jugović, Lepir, 2013: 75). Školski sistem ustvari, predstavlja podsistem vaspitanja i obrazovanja. Djeca, pohađajući školovanje, se nalaze u veoma turbulentnim promjenama koje se odvijaju

u njihovom organizmu i psihičkom funkcionisanju, odnosno razmišljanju. Te promjene mogu da dovedu do problema u njihovom funkcionisanju i do rizičnih ponašanja. Prvi oblici rizičnih ponašanja su bježanje iz škole, agresivnost i nasilnička ponašanja, maloljentički kriminalitet, prosjačenje itd. (Gavrilović, Jugović, Lepir, 2013). Ovakvi oblici poremećaja u razvoju djece, mogu nastati ili najčešće nastaju u: romskim porodicama, siromašnim porodicama, marginalizovanim grupama, narušenim porodičnim odnosima... Neefikasnošću škole i njenih zaposlenih (pedagoga, psihologa, socijalnih radnika), te usljed nedostatka roditeljske brige, ove pojave se polako ustaljuju kod učenika. Nakon određenog perioda ova negativna ponašanja dolaze sve više do izražaja i na kraju se manifestuju kao devijacije. Devijacije kod mladih koji pohađaju školu, najčešće dolaze nešto kasnije. Primjećuju se u vidu konzumacije cigareta, alkohola, droge, ispoljavanja agresivnog ponašanja i čine mlade devijantima, kojima je najčešće potrebna institucionalna pomoć. Neefikasnost institucija, a prije svega mislimo na školstvo, ogleda se i u svjetskim faktorima. Prije svega ti faktori ili procesi dolaze putem globalizacije. Pristutna su različite dimenzije globalizacije: politička globalizacija, kulturna globalizacija, informatička globalizacija, globalizacija terorizma, i nama najzanimljivija i veoma bitna za ovaj rad, globalizacija obrazovanja. Globalizacija obrazovanja se sprovodi kroz Bolonjski proces, gdje se, u Evropi, nastoje uspostaviti jedinstveni standardni obrazovanja. Pojava univerzalnih standarda u sferi obrazovanja nailazi na otpor u malim zemljama, s obzirom da one to doživljavaju kao opasnost za svoj identitet. One bi se tako morale odreći svoje kulture, jezika, vjere, tradicije, kojima je determinisan njihov nacionalni identitet. Tome nam svejdoče i veoma česte promjene u obrazovanju, na koje nastavnici i profesori nisu u stanju da se prilagode. Dodatna prava učenicima i djeci, koja im garantuju svjetske institucije, učinili su od

njih buntovnike koji to zloupotrebljavaju. Kršeći zakon i koristeći slabost zemlje u kojoj žive, mladi često izbjegavaju kazne ili ne budu adekvatno sankcionisani za djela koja su počinili. Zbog ekonomsko-finansijskih razloga, mnoge zemlje nisu u stanju da se adekvatno bave obim problemom pa se devijacije kod učenika produbljuju i izuzetno jako ranjavaju društvo. Globalni standardi nameću određena pravila ponašanja, broj osoblja i način izvođenja nastave, koje je često nemoguće sprovesti u našim zemljama. Često nešto imamo formalno ali bez učinka i pravog zadatka, što dodatno otežava i umjesto da doprinese sprečavanju nastanka devijacija, dodatno ih podriva. Devijacije u oviru ove grupe ljudi (učenici), su pojave koje su u porastu, pa s pravom možemo reći da je velikim dijelom za to zaslužna i globalizacija.

GLOBALIZACIJA I POREMEĆAJ PONAŠANJA DJECE I MLADIH

Globalizacija je pojam koji je nastao početkom 80-ih godina dvadesetog vijeka. Kao pojam, ali i kao proces, je postao neizbježna tema sociološke i politikološke literature i pod sredstvom toga su nastala brojna djela, radovi i definicije na ovu temu. Neke od definicija ćemo spomenuti i ovdje. Globalizacija je proces privrednog, socijalnog, kulturnog i političkog djelovanja koje prevazilazi granice nacionalnih država. Nazivaju je i „novi svjetski poredak”, „svjetsko društvo”, „globalni poredak”, „svjetski sistem”, „postindustrijsko društvo”, „uspon nadnacionalnih sila, itd. (Kovačević, 2014.). Po ovoj sociološkoj definiciji globalizacije vidimo koliko je ovaj pojam i proces u stvari zahvatio svijet, pa tako i nas. Sama riječ globalizacija govori o nečemu globalnom, tj. o nečemu što se odvija na globalnom nivou. Težnja ka formiranju jedne globalne, svjetske države, kulture, nacije itd., može imati svoje pozitivne i negativne strane. Kada govorimo o globalizaciji u kontekstu poremećaja ponašanja djece i mladih, tj. njenom pozitivnom i negativnom uticaju, prvenstveno moramo obratiti pažnju na sve

ono što ona donosi sa sobom. Tradicionalne kulture i njihovi sistemi vrijednosti se nalaze pod pritiskom vrijednosti američke (zapadne) kulture i primorani su da joj se prilagode. Kreiranje zakona u sferi zaštite prava djece, omladine pa i samih ljudskih prava su samo neke od stvari koje se nameću u globalnom svijetu. To naravno može imati i pozitivan uticaj na proširivanje, modernizovanje i poštovanje tih prava. Sa druge strane imamo i negativne uticaje koji se prije svega ogledaju u nemogućnosti prilagođavanja porodica i društva u kome one opstaju, globalnim promjenama i tokovima.

Najvažniji i ključni uticaj globalizacije jeste njen ekonomski uticaj. Entoni Gidens prvenstveno govori o „širenju ekonomije znanja“, kao faktoru koji povezuje cijeli svijet na način ako se jedna pojava u jednom kraju svijeta desi, da će ona najvjerovatnije uticati i na nekoga ko živi na drugom kraju svijeta (Kecmanović, 2011). Ekonomije zapadnih sila (Amerika, Njemačka, Velika Britanija...) su izuzetno moćne, njihove multikompanije guše i negativno djeluju na zemlje koje su manje i slabije razvijene. Nelobirealizam, kao novi oblik društvenog uređenja, predvođen globalizacijom, promoviše individualnost i što manju intervenciju države u socijalnoj sferi. Sve države koje nemaju jaku ekonomiju i nisu u stanju da svoj privredni rast i ekonomsku stabilnost obezbjede iz vlastitih prihoda, odnosno, putem domaće privredne aktivnosti, postaju na neki način savremene kolonije. Zato se danas s pravom govori o „neokolonijalizmu“ koji je posljedica nemogućnosti nerazvijenih država, bez intervencije zapadnih i ekonomski moćnih država, da opstanu i normalno funkcionišu. Globalizacija kao pojam se manifestuje putem tri aspekta, a to su: ekonomski aspekt globalizacije (ovo što smo upravo naveli), politički aspekt globalizacije-ona se prepoznaje putem različitih institucija kao što su Međunarodni monetarni fond (MMF), Svjetska banka (WB), međunarodni sud pravde,... i socijalni aspekt globalizacije (sirmoaštvo, nezaposlenost,...).

Kako sve funkcioniše? Najčešći primjeri za objašnjenje negativnog uticaja globalizacije jesu davanja kredita i novčanih sredstava od strane svjetskih institucija (MMF, Svjetska banka), gdje one državama daju kredite ali po njihovim uslovima, koje je naravno svaka država korisnik kredita dužna da ostvari. Ti uslovi najčešće idu na štetu socijalnih politike i intervencije države u zaštiti ugroženih, a stremi se ka ulaganju u ekonomiju i privredu. U takvim uslovima dolazi do povećanja broja nezaposlenih i lošeg ekonomskog stanja u društvu, na kraju i do siromašenja ljudi. Silni rezovi penzionerima, studentima, bolesnima, invalidima, samo dodatno pogoršavaju njihovo stanje. Porodice koje žive u takvim društvima i uslovima, gdje je sve podređeno ekonomiji i privredi koja je nerazvijena i gdje je standard mali, postaju nestabilne i siromašne. Kada je porodica siromašna, onda se unutar nje javljaju devijacije, od nezadovoljstva djece životom i pruženim sredstvima, do razočaranih roditelja zbog propalih karijera. Nezadovoljni roditelji najčešće zlostavljaju djecu ili liječe frustracije konzumacijom opijata-alkohola, droge... Djeca koja se u siromašnoj porodici osjećaju manje vrijedna, uskraćena za neke stvari, prisiljena da rade svakave poslove da bi preživjeli; traže izlaz putem nedozvoljenih sredstava i tako nastaju devijacije i poremećaji koji opasno prijete društvu (Jugović, 2012). Države zbog problema u kojima se nalaze i obaveza prema raznim bankama i fondovima, nisu u stanju da obezbjede normalan život (zaposlenje, socijalne prestacije...), niti da spriječe negativne pojave kod djece i mladih, pa se negativno ponašanje u ovom dobu i uzrastu razvija izuzetno brzo, dovodi do raznih devijacija i negativnih pojava unutar društva, koji mogu rezultirati socijalnim problemom. “ Socijalni problem- nastaju kao rezultat nesklada između društvenih vrijednosti i stvarnosti, društveno je uočljiv i vrednovan kao nepoželjan, te zahtjeva reakciju društva“ (Milosavljević, M., 2009:315).

Ovome trebamo dodati i uticaj medija, koji su maltene preuzeli proces socijalizacije u

svoje ruke, pa sada oni socijalizuju djecu više nego roditelji i škole. Masovna kultura koja se preko medija promovira, služi samo da bi se održalo i proširilo potrošačko društvo, a istinske vrijednosti i norme su potisnute i nemaju minutažu na medijskom tlu.

Kada uzmemo u obzir da je zemlja zapadnog Balkana, u koje spadamo i mi, možemo reći da na nas globalizacija djeluje više negativno nego pozitivno, sve do sada rečeno odražava praktičnu refleksiju života kojim živi većina građana naše zemlje. Kao postranzicione država, u kojoj je nakon komunizma došao kapitalizam skoro preko noći, nekako se sve mijenjalo nasilnim putem. Kada uzmemo primjer obrazovanja, koje obuhvata mladu populaciju, srešćemo se sa nizom reformi koje nisu do kraja definisale obrazovanje i koje kao takvo ima mnogo falangi. Svugdje je poznato da bez zajedničkog uticaja i „borbe“ roditelja i nastavnika, odnosno škole, teško dolazimo do mladih koji su „na pravom putu“.

ZAKLJUČAK

U završnim riječima nastojeći da rezimiramo sve do sada navedeno, pokušaćemo ako ne naći, onda ponuditi neka rješenja kako se globalizacija kao svjetski proces može iskoristiti u pozitivnom smislu, kako bi se smanjio njen negativan uticaj na porast negativnog, destruktivnog, anisocijalnog, antivrijednosnog i poremećenog ponašanja djece i mladih. Prije svega živimo u demokratskom društvu, pa su nevladine organizacije nešto što je relativno ustaljen pojam i pojava kako kod nas tako i u svijetu. koja se nude. Njih su donijeli globalizacija i globalni procesi, kao što su donijeli jeftinije obrazovanje „za svakog i svugdje“. Zaista, posljednjih godina civilno društvo je dobilo ogromnu snagu u međunarodnom razvoju, posebno pojavom transnacionalnih mreža organizacija civilnog društva. Širom svijeta, 90% trenutno registrovanih NVO su osnovane od 1970. godine na ovamo. Velike međunarodne nevladine organizacije, kao što su Greenpeace, Amnesty International,

Oxfam i Christian Aid, bilježe značajan porast svog članstva (Petrović, 2014). To civilno društvo u velikoj mjeri doprinosi emancipaciji mladih, njihovoj dodatnoj edukaciji, resocjalizaciji, učenju novih vrijednosti i pravila... Uključivanjem medija u kampanje koje sprovodi NVO sektor, na jedan veoma efikasan način može da doprinese smanjivanju i sprečavanju negativnog i poremećenog ponašanja kod djece i mladih. Promovišući poželjne obrasce ponašanja, kroz razne radionice, nevladine organizacije na kreativan način okupljaju mlade i uče ih kako da iskoriste svoje potencijale i unaprijede ih. Formiranje institucija kao što su neki dnevni centri ili prihvatilišta za djecu i mlade, su svakako mjesta koja zauzimaju veliku ulogu u radu na poboljšanju života mladih, kako u svijetu tako i u našoj zemlji.

Pored ovih, što bi rekli globalnih, treba se osvrnuti i na samu ličnost mladih. Izgrađivanjem kritičkog mišljenja kroz obrazovanje, težimo ka boljem društvu. Ako već postoje devijacije, a znamo da nema društva u kome ne postoje, trebaju se graditi kod mladih pozitivne devijacije, putem kojih će oni izgrađivati bolje društvo i usmjeravati svoju energiju u prave i poželjne društvene tokove. Isto tako kroz nove oblike zanimanja (socijalni rad u školi) može se na veoma efikasan način doprinjeti: socijalnom razvoju učenika, zadovoljavanju socijalnih potreba učenika-mladih, unapređenju vaspitno-obrazovne funkcije mladih, prevenciji rizičnih ponašanja itd. I na kraju globalizacija nam je donijela i fondove koji stoje na raspolaganju svakoj zemlji članici Evropske unije ili zemljama koje su potpisale sporazum o pridruživanju EU. Ti fondovi se zovu IPA (Instrumenti predpristupne pomoći), njihova vrijednost je u milionima, bespovratni su, a sve šta trebate jeste da napišete dobar projekat i povučete sredstva iz tih fondova. Namijenjeni nisu državama koje su u predpristupnom sporazumu sa EU. Veoma su fleksibilni i koriste se za poboljšanje: zakonodavstva, ekonomske situacije zemlje, školstva, zdravstva,...skoro svakog segmenta

u društvu koji ne funkcioniše na pravi način
Kao završnu rečenicu možemo dodati da
nam treba više aktivizma na svakom polju,
pa tako i na polju poremećaja ponašanja
djece i mladih. To možemo postići samo ako
se bavimo ovakvim temama i analiziramo
teorijski i praktično rješenja.

LITERATURA

- [1] Fuko, M. (1980) Istorija ludila u doba klasicizma. Beograd: Nolit.
- [2] Gavrilović, A., Jugović, A., Lepir, LJ. (2013) Socijalni rad u školi: teorijsko-metodološke osnove. Banja Luka: Univerzitet u Banjoj Luci-Fakultet političkih nauka
- [3] Jugović, A., (2012) Socijalni rad u prevenciji i zaštiti od nasilja u porodici. Reader za studente socijalnog rada, Banja Luka: Fakultet političkih nauka.
- [4] Kecmanović, N. (2011) Elementi vladavine. Beograd: Fakultet političkih nauka,
- [5] Kovačević, B. (2013) Kultura i ličnost. Banja Luka: Evropski defendologija centar
- [6] Kovačević, B., Perić, R. (2009) Socijalna patologija. Banja Luka: Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske.
- [7] Milić, A. (2001) Sociologija porodice: kritika i izazovi. Beograd: Čigoja štampa
- [8] Milosavljević, Milosav, Osnove nauke Socijalnog rada, Banja Luka: Filozofski fakultet, 2009.
- [9] Petrović, J., (2014) Globalizacija i (de)humanizacija socijalnog rada. U zborniku: Globalizacija i suverenost str. 499-508. Banja Luka: Evropski defendologija centar
- [10] Vejnović, D., Bojanić, V., Lalić, V., Heldić, E., Vesić, M., Riđić, D. (2008) Mladi, škola i prevencija socijalno neprihvatljivih ponašanja. Banja Luka: Defendologija.